

Naslovnica: *Močvirska ubarica v letu. 22. januarja 2017, Ljubljansko barje.* Foto: Miran Kravec.

Proteus

Izbaha od leta 1933

Mesečnik za poljudno naravoslovje

Izdajatelj in založnik:

Priradoslovno društvo Slovenije

Odgovorni urednik:

prof. dr. Radovan Komel

Glavni urednik: dr. Tomaž Sajovic

Uredniški odbor:

Janja Benedik

prof. dr. Milan Brumen

dr. Igor Dakskobler

asist. dr. Andrej Godec

akad. prof. dr. Matija Gogala

dr. Matevž Novak

prof. dr. Gorazd Planinšič

prof. dr. Mihael Jožef Toman

prof. dr. Zvonka Zupanič Slavc

dr. Petra Draškovič Pelc

<http://www.proteus.si>

priradoslovno.drustvo@gmail.com

© Priradoslovno društvo Slovenije, 2017.

Vse pravice pridržane.

Razmnoževanje ali reproduciranje celote ali posameznih delov brez pisnega dovoljenja izdajatelja ni dovoljeno.

Lektor: dr. Tomaž Sajovic

Oblikovanje: Eda Pavotič

Angleški prevod: Andreja Šalamon Verbič

Priprava slikovnega gradiva: Marjan Richter

Tisk: Trajanus d.o.o.

Svet revije Proteus:

prof. dr. Nina Gunde – Cimerman

prof. dr. Lučka Kajfež – Bogataj

prof. dr. Tamara Lah – Turnšek

prof. dr. Tomaž Pisanski

doc. dr. Peter Skoberne

prof. dr. Kazimir Tarman

Proteus izdaja Priradoslovno društvo Slovenije. Na leto izide 10 števil, letnik ima 480 strani. Naklada: 2.500 izvodov.

Naslovo izdajatelja in uredništva: Priradoslovno društvo Slovenije, Poljanska 6, 1000 Ljubljana, telefon: (01) 252 19 14, faks (01) 421 21 21.

Cena posamezne številke v prosti prodaji je 5,50 EUR, za naročnike 4,50 EUR, za upokojence 3,70 EUR, za dijake in študente 3,50 EUR.

Celoletna naročnina je 45,00 EUR, za upokojence 37,00 EUR, za študente 35,00 EUR. 9,5 % DDV in poštnina sta vključena v ceno.

Poslovni račun: SI56 6100 0001 3352 882, davčna številka: SI 18379222. Proteus sofinancira: Agencija RS za raziskovalno dejavnost.

Uvodnik

K izviru poljudne znanosti

Oton Župančič je v svoji četrti, najbolj razmišljujoči in najbolj zreli pesniški zbirki *Samogovori* (1908) kot *moto* objavil sledečo pesem: *Predaj se vetrom – naj gre, kamor hoče! / Naj srce se navriska in izjoče! / Vendar mornar, ko je najvišji dan, / izmeri daljo in nebeško stran.* V njej je Župančič z metaforo o mornarju *programsko* napovedal, da mora razmisliti o smislu svojega življenja. Ni bil več zadovoljen, da so mu življenje krojili »muhasti in nepredvidljivi vetrovi«. Še jasnejši je bil v svoji knjigi *Ujeti čas. Razmišljanja o filmu* eden od največjih ruskih in svetovnih filmskih režiserjev Andrej Tarkovski, spomniti se velja le njegovega filma o ruskem srednjeveškem slikarju *Andreju Rubljovu*: »Danes se mi zdi daleč pomembnejše govoriti o življenju samem kot umetnosti na splošno in o vlogi filma posebej. Kajti umetnik, ki ne pozna njegovega smisla, ki se ne zaveda njegovega pomena, najverjetneje ne bo sposoben smiselne izjave v jeziku svoje umetnosti.« Resnično umetnost lahko ustvarja torej le človek, ki se zaveda neprecenljivega pomena življenja, ki se, kot je zapisal že grški filozof Platon, vedno na novo čudi, da vse, kar je, sploh je. Toda ali ne velja to ne samo za resnično umetnost, ampak tudi za vsako drugo človekovo dejanje, ki je storjeno iz zavedanja o neprecenljivem pomenu življenja? Oglejmo si arhitekturo, ki združuje umetniškost

in uporabnost. Veliki finski arhitekt Alvar Aalto je bil iskreno prepričan, da »resnična arhitektura obstaja le tam, kjer stoji v središču človek«: »V minulem desetletju je bila moderna arhitektura uporabna večinoma v tehničnem pogledu [...]. Ker pa arhitektura zajema celotno človekovo življenje, mora prava arhitektura biti uporabna v človeškem pogledu. Če bomo pogledali globlje v procese človeškega življenja, bomo odkrili, da je tehnika le sredstvo, ne pa samostojen in v tem pogledu neodvisen pojav.« Na Alvarja Aalta je vplival nemški filozof Martin Heidegger, predvsem s svojim razmišljanjem *Gradnja Prebivanje Mišljenje* (1951) (v slovenščini je bilo objavljeno leta 2003 v Heideggerjevih *Predavanjih in sestavkih*). V njem je Heidegger zapisal, da »gradnja spada v prebivanje in [...] od njega prejema svoje bistvo«, »bistvo gradnje je torej dopuščanje prebivanja«, »gradimo pa lahko le, če zmoremo prebivanje«. To pomeni, da je oblika stavbe utemeljena v načinu »prebivanja« - ali z drugimi besedami, način »prebivanja« je utelešen, materialno in prostorsko, v obliki stavbe. Toda Heidegger »prebivanja« ne razume v vsakdanjem, neosebnem pomenu »stanovati«, ampak v bolj pristnem in »osebnem« pomenu »počutiti se doma«. »Prebivanje« v pomenu »počutiti se doma« je za Heideggerja »temeljna poteza« človekovega obstajanja v svetu in pomeni odprtost za bivanje

kot *takšno*, za življenje, ki ni namenjeno zgolj proizvodnji in potrošnji, taki ali drugačni ideji ali kakemu drugemu koristnostnemu početju, ampak je *ono samo*. Življenju, ki je *ono samo*, pravimo z drugo besedo »bit«. Samo človek ,vé' za *bit*, se začudi in ostrmi nad tem, da vse živo in neživo na tem svetu *je*. Kaj to pomeni, lepo kažejo besede Dušana Pirjevca v njegovi študiji *Bratje Karamazovi in vprašanje o bogu*: »Človek je [...] kot prostor *biti* vedno *eks-staza*, je iz-sebe in je pri drugem, vendar ne tako, da to drugo obvladuje, marveč ga dopušča, se mu izroča in se mu umika, da se to drugo prav v tem svobodnem prostoru, ki se s človekovim umikajočim izročanjem odpre, razkrije prav kot *ono samo* in v *biti*.« Vendar je zapisano treba prav razumeti. Pirjevec namreč jasno zapiše, da to ne pomeni, da bi človek stvari ne smel obvladovati in uporabljati (temu se v življenju večinoma ni mogoče izogniti), ampak gre za to, da bi v vseh teh svojih dejanjih skusil vedno tudi razkritje *biti* ter tako sprejel stvari, ki jih obvladuje in uporablja, kot »dar in darovanje«. Ali z drugimi besedami: »Ko stoji kmet, ki mu danes pravimo poljedelski proizvajalec, sredi sončnega poletnega dne pred poljem dozorele pšenice, mu ni ničesar drugega v mislih kot količina denarja, ki ga bo iztržil. A na kaj naj bi poljedelski proizvajalec še mislil, kaj naj bi še videl? To se odkrije, ko pride umetnik in reče: „Lepo je! Naslikal bom!“ S tem nočem reči, da pšenice ne bi bilo treba požeti. To bi bila škoda. Hudo je, da proizvajalec ne vidi *lepote*.« *Bit* je *lepota*. Kadar človek osupne nad tem, da stvari tudi in predvsem *so*, postane umetnik. Niso umetniki samo tisti, ki pišejo pesmi ali slikajo slike ...

Toda kaj naj rečemo o poljudni znanosti? Ali ni »proizvajalec«, ki *vidi* lepoto? Ali ne »oglašuje« znanosti in ljudem razumljivi govori, hkrati pa je – če se spomnimo Pavla Grošlja – »simbol požrtvovalne ljubezni do prirode in domačije«? Nemški filozof Hans-Georg Gadamer je v svojem znamenitem delu *Resnica in metoda* posebej opozarjal na ljudem nerazumljivi in odtujeni jezik moderne znanosti ter na resne posledice: »Tudi če bi z normiranim znanstvenim jezikom odcedili vse stranske glasove, ki izhajajo iz materinščine, bi še vedno ostajal problem ‚prevoda‘ spoznanj znanosti v *navadni jezik*, prek katerega naravne znanosti šele dobijo [...] svojo *družbeno pomembnost*.« Gadamer pa je šel še dlje. Prepričan je bil, da navadni, naravni jezik nikoli ni sredstvo. V njem se namreč srečujeta človek in svet. Le v navadnem jeziku človek lahko razume *svet*. Gadamer in Grošelj sta mislila podobno.

Pristna poljudna znanost ima očitno drugačen

pogled na naravo kot znanost. Švicarski biolog Adolf Portmann je tak drugačen pogled na naravo vpeljal kar v znanost in doživel prezir številnih znanstvenikov, ki so mu bolj ali manj neutemeljeno očitali, da je »prespal« moderno biologijo in da je nasprotnik genetike. Kakšen je torej bil njegov pogled na naravo? Kazimir Tarman ga je, navajajoč Andreasa Webra, v *Proteusu* opisal takole: »Med razcvetom klasičnega darvinizma je neomajno verjel, da mora *biti* pojavnost, estetska plat živali in rastlin, osrednji del znanstvenega opisa, še več – da *globlji namen*, ki *prepreča biosfero*, ni *zmagati, temveč postati viden*.« Portmann je moderno biologijo obtožil, da je eksistencialno zatajila živo bitje *samo*, ko mu je dodelilo zgolj trpno vlogo kanala za prenašanje genov. Temu pojmovanju je Portmann nasproti postavil svojo lastno vizijo, osredotočeno na subjektivno pojavnost živali, ki jo je videl kot bitje, ki ga v njegovem bistvu opredeljuje subjektivna vključenost v »izkustvo zunanjega sveta« in katerega eksistenca in lastno življenje sta najprej usmerjeni v udejanjanje tega lastnega življenja v svetu. Portmann se je spopadel z neverjetno izgubo življenjskega izkustva, ki jo je zasejala novoveška znanost. Hannah Arendt je to značilnost novoveške znanosti opisala takole: »Moderna fizikalna slika narave [...] nam kaže na univerzum, o katerem ne vemo nič več kot to, da deluje na naše merske instrumente [...]. [...] Namesto z objektivnimi lastnostmi smo soočeni z aparati, ki smo jih izdelali sami in namesto narave ali univerzuma srečujemo ,nekako vedno le same sebe'.« Z drugimi besedami: novoveški človek pozna le tiste stvari, ki jih s svojim razumom lahko izdela sam, čutno bogastvo sveta pa mu je postalo nekaj tujega in nedoumljivega. Heidegger je temu dejal *izguba biti*.

Portmann je bil resnično znanstveni revolucionar: vsakemu konkretnemu živemu bitju je v okviru neke nove znanosti vračal njegovo dostojanstvo in bivanjsko upravičenost v celotni biosferi življenja. Portmannu je bilo življenje pomembnejše od znanosti. Do tega spoznanja ga je pripeljala znanost sama, cena za to spoznanje pa je bila visoka: kolegi so ga imeli za čudaka. Kar žal veliko pove tudi o sodobni družbi ...

Pred leti sem v *Proteusu* zapisal (pre)drzno misel: v pristni poljudni znanosti bi se znanost morala ves čas »zavedati« sama sebe in s tem sama sebe tudi »relativizirati«. Kajti znanstveni pogled je – kot je zapisal Heidegger – le eden od mogočih pogledov na svet, ki jih ima človek. Vsi pogledi pa imajo svoj izvir v čudežnosti obstajanja vsega živega in neživega na tem svetu.

Tomaž Sajovic